

УДК : 930:85:341

Мезенцева І. М.

ст. викладач кафедри українознавства ОДАБА

Гулянович І. М.

к. і. н., асистент кафедри українознавства ОДАБА

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ЩОДО ВКЛЮЧЕННЯ «ГЕОДЕЗИЧНОЇ ДУГИ СТРУВЕ» ДО ПАМ'ЯТОК ЮНЕСКО ЯК НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СПАДЩИНИ ХІХ СТ.

Багатостороннє співробітництво в інтелектуальній сфері є закономірним і необхідним етапом розвитку цивілізації. У світі змінюються політичні режими й ідеології, триває процес глобалізації, але ідея розширення міжнародного співробітництва в галузі освіти, науки і культури залишається актуальною та перспективною, сприяє розвитку міжнародних відносин, побудованих на довірі й гуманізмі.

Сучасний світ переживає складний процес трансформації і культурні пам'ятки в ньому стають ланцюгом, який з'єднує минуле і майбутнє. Нажаль в багатьох країнах вони руйнуються. Об'єкти Всесвітньої культурної спадщини, які включені до списку ЮНЕСКО, представляють величезний інтерес для всього населення планети. Унікальні природні і культурні об'єкти дають можливість зберегти ті неповторні куточки природи і рукотворні пам'ятки, які демонструють багатство природи і можливості людського розуму.

Основною метою статті є розгляд сучасних досліджень для визначення особливостей і основних критеріїв включення «Дуги Струве» до пам'яток ЮНЕСКО, здійснення аналізу міжнародного співробітництва європейських країн у її дослідженні, відновленні та збереженні, а також у виконанні різного роду культурної роботи, пов'язаної з пам'яткою, яка має забезпечити її «життя» у сфері світової культури.

До переліку об'єктів Світової спадщини людства включено ті, що мають транскордонний статус. На території України їх два: «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини» та «Геодезична дуга Струве» (ГДС). Остання є результатом майже сорокарічного великомасштабного вимірювання, яке

виконувалась протягом 1816–1855 рр. під керівництвом відомого астронома і геодезиста XIX ст. – Фрідріха Георга Вільгельма (Василя Яковича) Струве, академіка Петербурзької Академії Наук, засновника і першого директора Пулковської обсерваторії, а безпосередньо польовими дослідженнями займався Карл Теннер – військовий геодезист, полковник, а згодом – генерал-лейтенант. Ця робота мала надати практичний матеріал для визначення параметрів землі, її форми і розмірів [1, 63]. «Дуга Струве» представляє собою ланцюг триангуляційних пунктів, що простягся на 2820 км від м. Хаммерфест (Норвегія) до с. Стара Некрасівка (Ізмаїльський р-н, Одеська обл.) по території 10 європейських країн: Норвегії, Швеції, Фінляндії, Росії, Естонії, Латвії, Литви, Білорусі, України та Молдови [6]. Але політичні і соціально-економічні трансформації XX ст. призвели до забуття і знищення більшості геодезичних пунктів, які і є матеріальними об'єктами, що уособлюють цю грандіозну науково-технічну пам'ятку.

Пошук інтересу і відродження досліджень у практичній площині розпочалося з 90-х рр. XX ст. «Фінляндія ініціювала цей процес. Вона показала, що потрібно відшукати ці пункти, підготувала необхідні документи і винесла на рішення ЮНЕСКО, щоб цю роботу визнали Всесвітньою спадщиною. Було поставлене завдання відшукати по 4 пункти в кожній країні, через яку проходила «Дуга Струве», – зазначав Ю. О. Карпинський, директор Науково-дослідного інституту геодезії і картографії [6]. Провідну роль у виконанні основної частини роботи, починаючи з 1994 р., фактично відіграли державні організації цієї країни. Автором вступного слова до номінації стала міністр культури Танья Карпела (2003–2007) [7]. До цієї справи також приєдналися державні установи вище зазначених десяти європейських країн, діяльність яких пов'язана з геодезією, картографією, кадастром. Практичну допомогу надавали Міжнародна федерація геодезистів, Міжнародна асоціація геодезії, Міжнародний астрономічний союз та Асоціація Європейських національних картографічних і кадастрових агенств [7].

В Україні керівництво і безпосередню участь у процесі виконання комплексу робіт з розшуку, обстеження та відновлення на місцевості пунктів ГДС здійснювали Державна служба геодезії, картографії та кадастру (Укргеодезкартографія) і Науково-дослідний інститут геодезії і картографії. Завдяки їх діяльності в квітні 2003 р. було встановлено сучасні координати і обстежено дев'ять пунктів, з яких відібрано для відновлення три на території Хмельниччини [2, 23]. Відновлення пункту «Старо-Некрасівка» відбулось раніше, у жовтні 1994 р., в рамках російсько-українсько-норвезького проекту «Геодезична дуга Струве: повторне вимірювання» [7]. На цьому найпівденнішому пункті на Дунаї добре зберігся чотиригранний чавунний монумент на кам'яному фундаменті, встановлений у 1855 р. з нагоди завершення градусного вимірювання дуги меридіана. Напис на ньому, виконаний російською та латинською мовами, сповіщає: «Південний край Дуги меридіана 25 градусів 20 минут від річки Дунай до Океану Льодовитого через Росію, Швецію та Норвегію за велінням августійших монархів Олександра I, Миколи I та короля Оскара I, постійно працюючи з 1816 по 1855, виміряли геометри трьох народів. Широта 45 градусів 20 минут 28 секунд»[2, 24].

У результаті виконання вище зазначеного комплексу робіт було відібрано чотири пункти: «Катеринівка» (Хмельницька область), «Фельштин», біля села Гвардійське (Хмельницька область), «Баранівка», біля села Баранівка (Хмельницька область), «Старо-Некрасівка», біля села Стара Некрасівка (Одеська область) і номіновано їх від України для внесення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [3, 19].

Подібного роду діяльність науковці здійснювали і в інших країнах, у тому числі і в Росії та Білорусі, де завдяки участі В. Мкртичана, В. Капцюг та ін. вдалося відновити п'ять пунктів дуги [4].

Поряд з польовими дослідженнями результати теоретичних і практичних розвідок, які проводились відповідними країнами на підготовчому етапі, обговорювалися на організованих міжнародних наукових конференціях в Естонії (2002 р.), Білорусі (2003 р.) і Молдові (2004 р.) [1, 66].

28 січня 2004 р. європейські країни звернулись у Комітет ЮНЕСКО з усесвітнього надбання з пропозицією затвердити 34 пункти «Дуги Струве», які збереглися, як пам'ятку всесвітньої спадщини. Представники державних геодезичних служб Норвегії, Швеції, Фінляндії, Росії, Естонії, Латвії, Литви, Білорусі, України і Молдови у відповідності до рекомендацій Центру Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО заснували міжнародний Координаційний комітет для реалізації положень документа, назва якого «Міжнародний механізм управління транскордонною пам'яткою «Геодезична дуга Струве» [1, 65]. Серед зазначених завдань комітету були вказані наступні: 1) контролювати стан збереження пунктів ГДС і використовувати досвід десяти країн щодо захисту, збереження, використання та розвитку ГДС; 2) збирати щорічні звіти десяти країн, на основі яких приймати рішення і здійснювати відповідну діяльність, а також складати кожного року підсумковий звіт; 3) надавати органам управління десяти країн ГДС рекомендації щодо уніфікації практики управління та прийняття правильних рішень, які стосуються захисту, збереження, використання і розвитку пунктів ГДС; 4) уніфікувати особливе маркування, розвивати міжнародне використання пунктів ГДС з освітньою метою та туризму, сприяти заснуванню інформаційних центрів підтримки ГДС; 5) сприяти збереженню на національному рівні інших пунктів ГДС окрім тих 34, які включені до складу пам'ятки; 6) сприяти проведенню досліджень, забезпечувати доступність для широкої аудиторії як до історичних, так і до сучасних даних, які стосуються ГДС; 7) сприяти геодезичному використанню пунктів ГДС, планувати і здійснювати керівництво транскордонними вимірюваннями за допомогою супутникового астрономічного обладнання. Крім представників державних геодезичних організацій десяти країн у роботі комітету можуть брати участь представники міжнародних організацій у сфері науки, техніки і культури (на правах організацій-експертів), представники громадських організацій, які підтримують цілі і бажають сприяти реалізації конкретних завдань. Останнім часом запрошуються до співробітництва і активні приватні особи. Міжнародне співробітництво за суттю та ефективністю

найбільш відповідає завданням підтримки, тобто збереження і розвитку всесвітнього культурного значення ГДС.

Прийняття рішення про включення «Дуги Струве» до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО відбулось 15 липня 2005 р. на 29-й сесії Міжурядового комітету з охорони всесвітньої культурної і природної спадщини, що проходила в м. Дурбані (ПАР) [3, 17]. Відповідно до критеріїв організації зазначена пам'ятка відповідала чотирьом: «II» – об'єкт представляє важливу взаємодію людських цінностей в даний період часу або в певному культурному просторі, в розвитку архітектури чи технологій, монументальному мистецтві, містобудуванні або створенні ландшафтів; «III» – об'єкт свідчить про унікальність або принаймні винятковість культурних традицій чи цивілізації, які продовжують або припинили своє існування; «IV» – об'єкт є визначним зразком конструкції архітектурного чи технологічного ансамблю, ландшафту, що ілюструє важливий період історії людства; «VI» – об'єкт безпосередньо або побічно пов'язаний з подіями чи існуючими традиціями, з ідеями, віруваннями, з художніми або літературними творами, які становлять видатну універсальну цінність [7].

Чому ж у більш ніж двотисячній історії градусних вимірювань саме «Геодезична дуга Струве» була визнана об'єктом культури всесвітнього значення? Окрім надзвичайного географічного обсягу, ГДС є досить примітною ще й тим, що в умовах значно роз'єданого світу учасники її вимірювань набули унікальний досвід міжнародного співробітництва, без якого плідотворна і актуальна ідея масштабних градусних вимірювань була б реалізована тільки в подібних умовах великих і самодостатніх імперій. Під час тривалої роботи важливу роль відіграли багатосторонні міжнародні контакти, співпраця та особиста участь вчених, військових, геодезистів, майстрів з виготовлення вимірювальних інструментів і приладів, державних діячів, у тому числі монархів, праця ремісників, солдат та селян які виконували допоміжні роботи, – всі вони представляли держави і народи в значній мірі більш широкого кола чим просто «геометрів трьох народів», як коротко вирізьблено

на монументах в кінцевих пунктах «Дуги Струве». Цей важливий інтернаціональний аспект поряд з науковим і практичним значенням вимірів, став для експертів ЮНЕСКО підставою для визнання за ГДС статусу «визначної всесвітньої цінності».

Традиція проведення конференцій у рамках Координаційного комітету ГДС продовжується, що підтверджується рядом міжнародних конференцій, організованих протягом 2005–2012 рр. у Швеції, Латвії, Литві, Білорусі [1, 66]. А також протягом 2009–2010 рр. було здійснено комплекс науково-теоретичних і практичних досліджень пунктів українського сегменту [5].

Таким чином, «Геодезична дуга Струве» стала першою в історії ЮНЕСКО науково-технічною пам'яткою. Історія майже сорокарічних спостережень, які проводилися в ході її побудови, є наочним прикладом відмінної різнобічної співпраці спеціалістів різних галузей із Східної та Західної Європи та їхнього вкладу в розвиток науки й техніки, зокрема астрономії, геодезії та картографії. А міжнародне співробітництво десяти європейських країн, у тому числі і України, які об'єдналися заради досягнення спільної мети – включення даного об'єкту до Списку історичної спадщини ЮНЕСКО, яке хоча і відбувалося досить тривалий період часу, включаючи і збирання матеріалів, організацію польових досліджень, проведення наукових конференцій, демонструє яскравий приклад провідної ролі інтернаціональної інтелектуальної еліти у дослідженні і забезпеченні якомога кращих умов для збереження пам'ятки науково-технічної спадщини XIX ст., об'єкту культури «визначної універсальної світової цінності».

SUMMARY

The problem of international experience and cooperation with European countries to include "Struve Geodetic arc" to the UNESCO World Heritage List as scientific and technical monument of XIX century as cultural objects "outstanding universal value" was investigated in the article.

Література:

1. Капцюг В. Б. «Дуга Струве» – прошлое и настоящее [Текст] / В. Б. Капцюг // Геопрофи. – 2009. – № 1. – С. 63–67.

2. Кучер О. В. Відновлення пунктів Геодезичної дуги Струве на території України [Текст] / О. В. Кучер, Ю. А. Стопхай, Р. О. Висотенко // Вісник геодезії та картографії. – 2003. – № 4. – С. 22–25.
3. Лепетюк Б. Д. Геодезичні об'єкти дуги Струве – у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [Текст] / Б. Д. Лепетюк, О. В. Кучер, Р. О. Висотенко, Ю. А. Стопхай // Вісник геодезії та картографії. – 2006. – № 1. – С. 17–21.
4. Мкртычан В. Геодезическая дуга Струве: путь к всемирному признанию : [монография] [Текст] / В. Мкртычан. – Минск : Логвинов И.П., 2013. – 270 с.
5. Стопхай Ю. А. Геодезичний зріз України по меридіану 26°43': матеріали про пошук пунктів 5. Геодезичної дуги Струве [Текст] / Ю. А. Стопхай // Вісник геодезії та картографії. – 2011. – № 2. – С. 4–12.
6. Прокаєва В. Найзагадковіший об'єкт Всесвітньої спадщини [Електронний ресурс] / В. Прокаєва / УНІАН – Освіта. – 2011. – Режим доступу : <http://education.unian.ua/576987-nayzagadkovishiy-obekt-vsesvitnoji-spadschini.html>
7. Struve Geodetic Arc [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://whc.unesco.org/uploads/nominations/1187.pdf>